

Lab, Pamphlet №2. – May 1 2011. – 31 p.

12. The Poetics of Aristotle / Aristotle; trans. by S.H. Butcher. – London : Macmillan and Co, 1895. – 105 p.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом,
завідувачем кафедри германо-романської філології та перекладу
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
Літвіноюю М.М.*

Стаття надійшла до редакції 08 лютого 2017 року

УДК 81'42

Ірина Козаченко
(м. Переяслав-Хмельницький Україна)

ТИПОЛОГІЯ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті досліджено трактування понять «дискурс», «діалог», «діалогічний дискурс». Охарактеризовано та подано відмінності між твердженнями «діалог» та «діалогічний дискурс». З'ясовано, що, на відміну від діалогу, діалогічний дискурс є первинною формою існування свідомості людини і універсальним принципом організації як мислення, так і групових процесів. Зроблено висновок про те, що в подальшому дослідженні варто привернути більшу увагу до вивчення лінгвальних особливостей побутового дискурсу та специфіки квеситива в діалогічному форматі дискурсу, що сприятиме глибшому вивченню проблематики діалогічного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, діалог, діалогічний дискурс, типологія, мовна комунікація, лінгвістика, типологія діалогічного дискурсу, мовлення.

В статье исследованы трактовки понятий «дискурс», «диалог», «диалогический дискурс». Охарактеризованы и представлены различия между утверждениями «диалог» и «диалогический дискурс». Установлено, что, в отличие от диалога, диалогический дискурс является первичной формой существования сознания и универсальным принципом организации как мышления, так и групповых процессов. Сделан вывод о том, что в дальнейшем исследовании следует обратить большее внимание к изучению лингвальных особенностей бытового дискурса и специфики квеситива в диалогическом формате дискурса, что будет способствовать более глубокому изучению проблематики диалогического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, диалог, диалогический дискурс, типология, мовная комунікація, лінгвістика, типологія диалогічного дискурса, речь.

In the article the interpretation of the concepts «discourse» «dialogue» «dialogical discourse» are researched. The differences between the statements of

«dialogue» and «dialogical discourse» are characterized and given. In contrast to dialogue, dialogical discourse is a primary form of human existence and universal principle of thinking and group processes is found. It is concluded that further researches should attract attention to the study of lingual features of everyday discourse and specific of interrogative sentence in form dialogical discourse, that will promote for deeper studying problems of dialogical discourse. Modern linguistic actively decide the main problems of verbal communication, study genres of interpersonal speaking and features of its functioning. Characteristic feature of development discourse studies is integration of communicative and activity directions of research is identified. The author characterized that discourse is an oral and writing verbal complex in the sphere of communicative process.

Key words: *discourse, dialogue, dialogical discourse, typology, verbal communication, linguistics, dialogical discourse typology, language.*

Сучасна лінгвістика активно вирішує проблеми мовної комунікації, вивчає жанри міжособистісного спілкування й особливості їхнього функціонування. Характерною рисою розвитку дискурсології є інтеграція комунікативного та діяльнісного напрямів дослідження. Саме дискурс відображає комунікативний феномен, що складається з певних когнітивних компонентів. У зв'язку з цим виділяють різні види дискурсу. Актуальним залишається комплексне дослідження діалогічного дискурсу в площині комунікативного рівня.

Постановка проблеми. Поняття дискурсу є одним із неоднозначних і найбільш обговорюваних у сучасній лінгвістиці. У 1990х роках зацікавленість щодо дослідження дискурсу збільшилась в різних галузях науки – філософії, літературознавства, соціальної психології, а також у напрямках психолінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики. Не зважаючи на те, що визначення дискурсу існує у термінологічних базах інших наук, у сучасному мовознавстві ми не можемо знайти єдиного трактування даного твердження, що дало б змогу охопити всі його сфери вживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернувшись до останніх лінгвістичних досліджень, можна спостерігати як активно вивчається дискурс, а також досліджуються основні його характеристики. Дослідженням лінгво-когнітивної структури дискурсу займаються Е. Гофман, У. Лабов, М. Хеллдей, Т. Ван-Дейк, П. Хоппер та ін. До аналізу структури дискурсу з огляду на когнітивні особливості комунікантів звертаються Р. Шенк, Р. Абельсон, Р. Манн, Д. Гордон.

Г. Сакс, Е. Щеглов, Г. Джеферсон, Д. Танен, Дж. Синклер, Д. Шиффрін розглядають структуру дискурсу з огляду на когнітивні особливості комунікантів (конверсаційний аналіз). Також до дослідження діалогічного дискурсу зверталися М. Бахтін, В. Волошинова, Е. Бенвеніст, Р. Якобсон.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Теорія дискурсу є одним з напрямів лінгвістики, що активно розвивається і потребує постійного

дослідження. Розкриття проблем діалогічного дискурсу були завжди актуальними. Адже діалогічний дискурс визначається збільшенням зацікавленості до комунікативної функції мови. Але залишається багато дискусійних питань щодо визначення поняття «діалогічний дискурс».

Метою статті є проаналізувати та охарактеризувати визначення понять «дискурс», «діалогічний дискурс» та висвітлити типологію діалогічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі лінгвістична теорія характеризує розуміння дискурсу як довільного показу тексту, який складається з більш, ніж одного речення або незалежної частини речення. У латинській мові можна знайти таке трактування твердження дискурс як позначення бесіди вчених. Дискурс постає як найвища ступінь комунікації, тому має широкий поняттєвий діапазон у власній сфері дослідження.

Бацевич Ф. стверджує, що дискурс – це сукупність висловлень, що стосуються визначення конкретної проблематики, перебувають у тісному зв'язку з даною проблематикою та у взаємних зв'язках між собою [2, с. 281].

До одиниць дискурсу відносяться конкретні вислови, що функціонують у реальних історичних, культурних умовах та відображають часовий аспект і простір, у якому він відбувається [1, с. 248].

Дослідження сучасних лінгвістів спрямовані на визначення дискурсу як довільного фрагменту тексту, що складається більше ніж з одного речення, сконцентрованою навколо певного опорного змісту, створюючи загальний контекст, який описує дійові особи, обставини, часи. Загальна структура дискурсу виглядає як послідовність елементарних пропозицій, що пов'язані між собою логічними відношеннями кон'юнкції, диз'юнкції.

«Дискурс» – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу і регулюється стратегіями і тактиками учасників [1, с. 248].

Дискурс допомагає дати характеристику того, як у контексті взаємодії людей, спрямованої на досягнення конкретних цілей, співрозмовники словесно представляють власне бачення та зумовлені ним комунікативні направлені знання або мислення на певний предмет, інтерпретують мовлення та поведінку один одного. Це є інтерактивний процес. Важливе значення має знання того, за якою структурою будується інформація, а також розуміння конкретних обставин та прогнозів певної комунікативної ситуації [4, с. 308].

Проаналізувавши різні визначення понять дискурсу, можна зробити висновок, що дискурс – це письмовий або усний вербальний комплекс у сфері комунікативного процесу або складна одиниця мовної практики.

Сучасні українські лінгвісти І. Шевченко та О. Морозова, запропонували такі критерії розрізнення типів дискурсу:

- за формою (усний і письмовий);
- за видом мовлення (монологічний або діалогічний);
- за адресатним спрямуванням (інституційний та персональний);

- за умов різних настанов і комунікативних принципів (аргументативний, конфліктний та гармонійний);
- за соціально-ситуативним параметром (політичний, військовий, релігійний, медичний, спортивний, науковий, діловий, рекламний);
- за різноманітними характеристиками адресанта і адресата: соціально-демографічний критерій (дитячий, підлітковий, чоловічий, жіночий; соціально-професійний (дискурс моряків, будівельників, шахтарів);
- за функціональною та інформативною складовими (емотивний, оцінний, директивний);
- за критерієм формальності та змістовності (художній, публіцистичний, науковий, офіційний та неофіційний) [12, С. 233–236].

Діалогічний дискурс є одним із домінуючих типів дискурсу. Поняття «діалог» та «діалогічний дискурс» хоч і схожі між собою, але їх варто розрізняти за їх властивими окремо ознаками. О. Селіванова пояснює цей термін як форму мовлення, ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох осіб, у процесі якого мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець за умови визнання учасниками спілкування спільної мети [6, с. 16–26]. Висловлення в діалозі називають репліками [13, с. 299].

Т. Кочетова вважає, що діалог – це форма активної комунікації двох або більше суб'єктів, результатом якої є утворення дискурсу, який складається з послідовних реплік [7].

На думку Н. Формановської діалог – це процес або продукт формування мовленнєвої діяльності двох співрозмовників та включає в себе знання мовця про світ, його погляди, емоції у результаті якого утворюється складний мовленнєвий твір, який відображає комунікативну дію. [11, с. 174–183].

Отже, «діалог» – це найпростіша і класична форма мовленнєвого спілкування, що повинна включати в себе не менше двох учасників, у результаті чого утворюється комунікативний процес, побудований за допомогою послідовних реплік, що будуються у відповідності до теми та змісту розмови співрозмовниками.

Діалогічний дискурс характеризується основною загальною формою існування свідомості людини і конкретним принципом організації мислення та групових процесів, на відміну від діалогу [7].

Діалогічний дискурс розглядається у даній статті як джерело спільної комунікативної діяльності двох або більше осіб, що включає комунікативну настанову учасників мовленнєвої діяльності, загальні фонові знання на різні теми, послідовність викладення думки, що сприяє правильній побудові реплік для того, щоб зрозуміти, про що говориться. Процес діалогічного дискурсу включає в себе обмін комунікативними ролями і фіксується це діалогічним текстом.

Діалог має свою специфічність і структуру. У зв'язку з цими ознаками до процесу вирішення питання типології діалогічних дискурсів варто

ставитися дуже детально. Для її побудови потрібно враховувати різні критерії.

Однією з актуальних проблем у лінгвістичній прагматиці є побудова типології діалогічних дискурсів. Дана проблема має свої певні складнощі, що знаходяться в середині її дослідження, а саме у тому, що включає у себе мовне спілкування з багатьма аспектами.

Х. Гайснер виокремлює п'ять типів ділогів:

- фатичні діалоги слугують для підтримки соціального контакту в суспільстві;
- риторичні діалоги спрямовані на зміну соціально-економічного буття;
- естетичні діалоги дають змогу інтерпретувати дійсність;
- терапевтичні діалоги усувають функціональні перешкоди суб'єктів комунікації;
- метакомунікативні діалоги дають змогу здійснити рефлексію комунікативної поведінки [7].

Г. Бубнова визначає чотири класи діалогів відповідно до змісту тем діалогу та динаміки мовного обміну інформацією, а саме:

- нейтральний діалог-бесіда зі збереженням дистантності й зменшенням дистантності між партнерами;
- діалог-унісон із особистісно-побутовою тематикою;
- діалог-дискусія з нейтрально-абстрактною тематикою;
- подієвий діалог із особистісно-побутовою тематикою, яка емоційно гостро переживається партнерами [7].

Відповідно до класифікації І. Сусова та А. Арістова виділяють чотири різновиди спілкування у діалогічному дискурсі:

- інституційно-виробничий (діловий діалогічний дискурс);
- споживацький;
- сімейно-побутовий;
- сфера дозвілля [9, с. 136].

Щодо визначення потреби в діалозі варто звернутися до терміну експресивна макроінтенція. Макроінтенція – це визначення причин дискомфорту особистості, пошуку підтримки і співучасті партнера у спілкуванні. Увага зосереджується на емоційно-ефективний різновид процес. Такі діалоги утворюють афіліативний тип діалогічного дискурсу.

Blommaert, намагаючись об'єднати в одному факторі мовні й інтеракційні ознаки, визначає два глобальних типи діалогу – інформаційний та інтерпретаційний. Інформаційний характеризується розривом знань між тими, хто перебуває у взаємодії. У інтерпретаційному порівнюються інтерпретації дійсності партнерами зі спілкуванням [13, с. 299].

Потреба пізнання реалізується через інформаційну сферу діалогу. Таку інформаційну сферу спілкування можна назвати ще інтерв'ю. Воно може бути як самостійним, так і бути частиною комплексного діалогічного дискурсу.

Наприклад, якщо один партнер хоче дізнатися певну інформацію про іншого партнера, але таким чином, щоб цей інший партнер про це не здогадався, то у такому випадку звертаються до інтерпретаційного діалогу. За допомогою цього виду діалогу реалізується відтворення бажань особи, яка використовує інтерпретаційний діалог, у виділенні його в соціумі, здійснюється обмін інформацією. Обмін може відбуватися за допомогою дискусії або у формі суперечки.

До наступного типу діалогічного дискурсу відносять інструментальний тип. В основу даного типу входить отримання розпорядження, інструкції. Це діалоги, які наповнені чітким наказом, який виконується виключно в межах, передбачених нормою. [14, с. 237].

Охарактеризовані вище чотири типи діалогу – афілятивний, інтерпретаційний, інтерв'ю та інструментальний, складають основу спілкування осіб-комунікантів, а також структуру соціальної сфери та вподобання і бажання особистості. У даному діалогічному дискурсі ми можемо спостерігати реалізацію кількох макроінтенцій – це комплексний діалогічний дискурс. Починаючи спілкування, партнери можуть навіть не усвідомлювати, чи буде змінена тема, в якому емоційному стані вона буде проходити, а також яким буде загальний висновок даної розмови.

Подані вище чотири типи діалогу по одинці ми можемо майже не зустріти. У реальному спілкуванні у діалогічному дискурсі поєднується кілька типів діалогу. Тобто, у процесі об'єднання афілятивного типу з інтерв'ю створюються умови для кращої реалізації одне одного. Такі діалоги можуть проходити у формі бесіди або дискусії. Але, наприклад, для досягнення своєї мети комунікант може використовувати замість інтерв'ю образний інтерпретаційний тип діалогу. Така заміна залежить від багатомовної ситуації, що представляє функціональну єдність видів мовної комунікації.

Висновки. Отже, у статті було проаналізовано поняття «дискурс», «діалог» та «діалогічний дискурс». Діалогічний дискурс розглядався як продукт спільної комунікативної діяльності двох або більше осіб, що включає комунікативну настанову учасників мовленнєвої діяльності, загальні фонові знання та тему, що сприяє адекватному сприйняттю того, про що говориться. Охарактеризовано типологію діалогічного дискурсу. Визначено чотири типи діалогу – афілятивний, інтерпретаційний, інтерв'ю та інструментальний, що складають стратегії партнерів-комунікантів. З'ясовано, що на відміну від діалогу, діалогічний дискурс є основною формою існування свідомості людини і універсальною умовою організації як мислення, так і групових процесів.

Перспективи подальших розвідок. Мету подальших розвідок вбачаємо у вивченні більш розширено і детальніше лінгвальних особливостей побутового дискурсу та специфіки квеситива в діалогічному форматі дискурсу, що сприятиме глибшому вивченню проблематики діалогічного дискурсу, його особливостей застосування у процесі спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2006. – 248 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики : монографія / Флорій Сергійович Бацевич. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2003. – 281 с.
4. Дейк Т.А. Определению дискурса [Электронный ресурс] / Т. А. Дейк. – Режим доступа : <http://psyberlink.logiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>.
5. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Тён Адрианус ван Дейк. – Б. : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / Владимир Ильич Карасик. – 2-е изд. – Москва : Гнозис, 2004. – 390 с.
7. Котілова Н.А. Діалог та дискурс (логіко-когнітивний аналіз) / Н.А. Котілова // Філософська думка. – № 2. – 2000. – С. 16 – 26.
8. Кочетова Л.Г. Английский рекламный дискурс в динамическом аспекте : дис. ... доктора фил. наук : 10.02.04 / Лариса Григорьевна Кочетова. – Волгоград, 2013 – 438 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 234 с.
10. Мова, особистості, дискурс. Міжвузівський збірник наукових праць / Тверський державний університет; [відп. ред. І. Сусова]. – Тверь. – 1990. – 136 с.
11. Формановская Н. Основные единицы общения / Н. Формановская ; Речевое взаимодействие и прагматика. – М., 2010. – С. 66 – 92.
12. Формановская Н. Основные единицы общения / Н. Формановская ; Речевое взаимодействие и прагматика. – М., 2010. – С. 174 – 183.
14. Шевченко І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Шевченко І., Морозова О.; за ред. І. Шевченко. – Харків : Монографія : Константа, 2005. – С. 233 – 236.
15. Blommaert J. Discourse: A Critical Introduction / J. Blommaert. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 299 p.
16. Bondarenko Y. Discourse of the Stressed Communication personalities: communicative and cognitive aspects (on the material of modern American prose): dissertation for candidate degree in philology : 10.02.04 / Bondarenko Yana Oleksiivna. – К., 2002. – 237 p.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
іноземної філології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
Заболотною Т.В.
Стаття надійшла до редакції 01 лютого 2017 року*